

НАУКОВІ ОРІЄНТИРИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СФЕРИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ У РЕГІОНІ

Анотація. Розглянуто сутність і особливості диверсифікованого розвитку сфери рекреаційно-туристичних послуг регіону в умовах переходу до інформаційного суспільства та формування соціальноорієнтованої економіки. Наведено аргументацію щодо доцільності використання диверсифікації як інструменту усунення диспропорцій і регуляторних структурних змін при вирішенні регіональних проблем розвитку рекреаційно-туристичних послуг.

Ключові слова: рекреаційно-туристичні послуги, диверсифікація, розвиток рекреаційно-туристичних послуг, регіональна стратегія розвитку.

Summary It is considered the essence and particularities of diversification developments of the region's recreational services sphere in condition of the transition to information society and social-oriented economy forming. It is given the argumentation for practicability of diversification using as instrument of the disproportion and regular changing removal the regional problems of recreational services development while deciding.

Key words. Recreation-tourist services, diversification, development of recreation-tourist services, regional strategy of development.

Постановка проблеми. У рекреаційно-туристичній діяльності виникла ціла низка проблем, пов'язаних з ефективним використанням природно-рекреаційного потенціалу та конкурентоспроможністю сфери послуг. Враховуючи інтеграційну спрямованість України до світової економіки, необхідно реалізовувати такі концепції розвитку, які дозволяють успішно вирішити зазначені проблеми.

Актуальним напрямком у нових теоріях розвитку економіки, які пропонуються науковцями, є концепція диверсифікації. На їх думку, саме диверсифікація може забезпечити переваги конкурентоспроможності національній економіці. Проте роль цього наукового підходу в економічній діяльності недостатньо розкрита.

Аналіз основних напрямів досліджень з даної проблеми. Теоретико-методологічні основи концепції диверсифікації викладені М. Д. Корінко [1]. Автор узагальнив підходи до визначення диверсифікації, які існують у науковій літературі, обґрунтував актуальність цього напрямку дослідження для подальшого формування ринкових відносин.

А. М. Аронов використав концепцію диверсифікації для розробки стратегії розвитку підприємства [2]. На його думку, використання стратегії диверсифікації підприємства передбачає складання трендових прогнозів і формування перспективних напрямів діяльності.

Проблеми функціонування сфери послуг в умовах переходу до інформаційного суспільства та формування соціально орієнтованої економіки розглянуті в роботі «Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства» [3]. Окреслено коло наукових завдань, направлених на удоскона-

лення територіальної організації сфери послуг оздоровлення. Зокрема, визначено підходи до класифікації послуг, вплив природного середовища на їх розвиток, розроблено науково-методичні підходи щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму, проаналізовано тенденції та регіональні особливості формування ринку послуг.

Мета статті. Для ефективного використання прийомів і методів диверсифікації необхідно чітко визначити саме тлумачення цього поняття, провести аналіз її видів та чинників впливу на економічні процеси.

Виклад основного матеріалу. Формування стратегії диверсифікованого розвитку товарів і послуг неможливе без чіткого розуміння змісту самого поняття «диверсифікація». У фахових літературних джерелах немає чіткого уявлення про те, що несе в собі поняття «диверсифікація». Воно тлумачиться досить своєрідно, в залежності від того, до якої сфери людської діяльності віднести.

Як подано в економічній енциклопедії, процес «диверсифікації» означає розширення номенклатури продукції, яку виробляють підприємства [4, с. 344]. Цей процес відбувається за двома основними напрямками: розширення асортименту товарів та вихід за межі основного бізнесу.

Подане тлумачення диверсифікації спрямоване на обґрунтування розвитку підприємства. Але дослідження економічних процесів не може окреслюватися лише мікрорівнем. В інших довідкових виданнях цей термін визначається як різнобічний розвиток [5, с. 69]. Він може стосуватися багатьох, не пов'язаних між собою напрямів виробництва та виду певної стратегії маркетингу.

Теорія диверсифікації формувалася під впливом розвитку ринкових відносин у світовій економіці. Тому існує декілька підходів до визначення сутності цього процесу [6, с. 8–24]. Так, М. Д. Корінько виділяє три основні функціональні ознаки поняття «диверсифікації». По-перше, цей термін трактується як стратегія проникнення у нові сфери діяльності. По-друге, означає стратегію розробки і випуску нової продукції для ринків, що тільки формуються. По-третє, становить один із методів управління ризиком і направлений на урізноманітнення форм діяльності, видів товарів та послуг, удосконалення інструментів впливу на економічні процеси.

Усі представлені автором формулювання відображають сутність процесу диверсифікації та мають право на існування. Але розвиток економічної думки, зокрема дослідження сутності інноваційної діяльності, потребують уточнення цього терміна. Так, диверсифікацію можна трактувати як «інноваційний процес різностороннього розвитку господарюючого суб'єкта шляхом перерозподілу ресурсів, проникнення в інші галузі виробництва та на ринки нових товарів і послуг з метою зниження ризиків та збільшення доходу» [7, с. 13].

Під інноваціями в рекреаційно-туристичному природокористуванні слід розуміти активну чи пасивну зміну певної системи щодо природного середовища. Інноваційна діяльність включає в себе сукупність науково-технічних, технологічних та організаційних змін, що відбуваються в результаті нововведень.

На нашу думку, до найбільш актуальних напрямів інноваційної діяльності в рекреаційно-туристичному природокористуванні відносяться:

- розробка теоретичних засад розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи;
- створення природно-рекреаційних комплексів;
- формування рекреаційно-туристичних центрів;
- удосконалення методів впливу на потоки відпочиваючих;
- підвищення ефективності рекреаційно-туристичного природокористування.

М. Д. Корінько вказує на існування диверсифікації виробництва як форми організації продуктивних сил [8, с. 14]. Її можливо використати як інструмент усунення диспропорцій відтворення та перерозподілу ресурсів. Це дозволяє зменшити рівень невизначеності підприємницької діяльності.

Бачиться доцільним використати диверсифікацію як інструмент усунення диспропорцій і при вирішенні регіональних проблем. Так, різні рівні показників розвитку адміністративних районів вимагають використання диференційованого підходу для встановлення системи пріоритетів регіональної стратегії.

Формування регіональної стратегії розвитку передбачає встановлення переліку цілей для кожного адміністративного району, а в подальшому створення територіальної програми дій та визначення ресурсних джерел. При цьому адміністративний район можливо розглядати як суб'єкт господарської діяльності, що урізноманітнює напрями своєї діяльності в залежності від визначення пріоритетів цілей.

У фахових джерелах економічних досліджень поняття «диверсифікація» наділено рядом характеристик, а саме [9, с. 20–22]: це вид економічного процесу, що здійснюється суб'єктом господарської діяльності; він спрямований на досягнення певних економічних інтересів; враховує особливості конкретних ринкових умов; регулюється органами державного управління; відбувається безперервно; основним суб'єктом процесу виступає виробник товарів чи послуг; зміст процесу полягає у розвитку декількох непов'язаних виробництв чи розробці товарів, послуг.

За загальним визначенням, подані характеристики доцільно інтерпретувати як процес диверсифікованого розвитку регіональної рекреаційно-туристичної системи. Аргументами на користь такого співставлення слід вважати наступні:

- адміністративний район у процесі реалізації програмних заходів можливо ідентифікувати із суб'єктом господарської діяльності;
- визначаються конкретні економічні цілі, в залежності від потреб на територіях з цінними оздоровчими властивостями;
- формування стратегії і безперервна реалізація програмних заходів на протязі певного часу здійснюється органами регіональної влади;
- стосується обґрунтування і реалізації декількох цілей.

Враховуючи вищевикладені характеристики, диверсифікація стосовно сфери рекреаційно-туристичних послуг — це поширення господарської діяльності на нові сфери (розширення асортименту вироблених товарів, видів наданих послуг, географія сфери діяльності). У вузькому розумінні під «диверсифікацією» вбачається проникнення рекреаційно-туристичних підприємств у галузі, з якими немає прямого виробничого зв'язку або які функціонують залежно від їх основної діяльності. Процес диверсифікації у широкому розумінні передбачає розширення сфери діяльності організацій, незважаючи на те, до якої сфери економіки вона належать і в якому напрямі працює.

Потреби ринкової економіки рекреаційно-туристичної сфери визначають розвиток наступних видів диверсифікації: диверсифікація у пов'язаних та непов'язаних між собою галузях; звужена, ланцюгова диверсифікації; галузева, багатогалузева, географічна, глобальна. За принципом синергетичного ефекту всі види стратегій диверсифікації можуть класифікуватися на конгломеративну і синергетичну [10, с. 247; 11, с. 31].

Сучасна світова економіка формується під впливом процесів, що пов'язані із становленням інформаційного суспільства. Характерною рисою нового етапу розвитку людства є домінування в суспільному виробництві сфери послуг.

Для успішної інтеграції України до Євро-союзу необхідно формувати таку соціально-економічну стратегію країни, що буде відповідати глобальним викликам світових тенденцій розвитку. Це вказує на необхідність трансформаційних перетворень у національній економіці у бік інтенсифікації суспільного виробництва послуг.

Європейські експерти пов'язують адаптивність та стійкість національних економік з ефективністю регіональної політики всередині країни. Саме регіони як суб'єкти можуть забезпечити раціональне використання природного середовища та людського потенціалу. Тобто особливого значення для зростання української державності набуває наукове забезпечення регіонального розвитку сфери послуг.

Успішність вирішення цієї наукової проблеми бачиться у посиленні різноманітності підходів до її вивчення та удосконаленні методології формування і реалізації регіональної політики у цій сфері. Тому буде доцільним орієнтуватися на диверсифікований розвиток сфери рекреаційно-туристичних послуг регіону.

Сфера рекреаційно-туристичних послуг являє собою частину національного господарського комплексу країни, функціональне призначення якої є задоволення різноманітних потреб населення території та приїжджих відпочиваючих у відпочинку. Поняття «сфера» слід розглядати як сукупність видів економічної діяльності, які мають чітко виражену спільність функцій, особливе призначення в суспільному поділі праці [12, с. 7]. Сфера послуг має цілу низку характеристик, що істотно відрізняють її види діяльності від матеріального виробництва. Особливість послуги полягає у збігу стадій виробництва і споживання, наявності безпосереднього контакту із споживачем, орієнтація на індивідуального споживача або суспільство в цілому, локальність споживання та неможливість транспортування чи накопичення.

Дослідники особливостей соціально-економічного змісту праці виділяють два методологічних аспекти, що визначають місце сфери послуг у суспільному виробництві [13]. По-перше, у сфері послуг, на стадіях розподілу і споживання, відбувається рух національного доходу. По-друге, у результаті створення додаткової споживчої вартості у формі різних видів послуг збільшується валовий сукупний продукт. Таким чином, сферу послуг включено у систему виробничих відносин. У цілому рекреаційно-туристичні послуги — це результат діяльності підприємств (установ, організацій), що набуває матеріально-речової форми та задовольняє певні потреби населення у відпочинку, оздоровленні та лікуванні.

Для реформування сфери рекреаційно-туристичних послуг доцільно використати економічну тріаду «прогнозування — стратегічне цілевизначення — програмування». Етап прогнозування полягає у визначенні споживчої перспективи населення у послугах оздоровлення, а також потреб рекреаційно-туристичної сфери в територіях з цінними оздоровчими властивостями та інфраструктурі.

У моделі рекреаційно-туристичних послуг мають переважати такі складові, які дозволяють оперативно реагувати на ринкові коливання. Це змінює перелік методів, що застосовуються при плануванні та обґрунтуванні пріоритетів розвитку. По суті, обґрунтування пріоритетів означає формування регіональної стратегії рекреаційно-туристичної діяльності, одним із компонентів якої є сфера послуг. У зв'язку з цим постає завдання визначити, які методи наукового дослідження найбільш доцільні при формуванні системи цілей для регулювання розвитку сфери рекреаційно-туристичних послуг.

Регулювання розвитку сфери послуг у цілому і рекреаційно-туристичних зокрема здійснюється переважно за допомогою таких методів [14, с. 142]:

— нормативний — використовується при нормативно-цільовому плануванні і включає дві основні частини: 1) формування науково-обґрунтованих норм і нормативів, які характеризують ресурсні обмеження; 2) створення цільових орієнтирів, які відображають кінцеві результати розвитку сфери послуг;

— балансовий — забезпечує узгодження напрямів використання ресурсів із джерелами їх надходження;

— екстраполяції — дозволяє виявлені у минулому тенденції розвитку основних показників поширювати на майбутній період;

— факторний — визначає вплив найважливіших факторів на зміну планових показників;

— матричний — дозволяє шляхом побудови моделей взаємозв'язків різного ієрархічного рівня передбачити заплановані параметри.

Але серед інших методів, які використовуються для обґрунтування стратегічного цілевизначення, домінують програмно-цільовий, економіко-математичне моделювання й оптимізація управлінських рішень.

У ринкових умовах господарювання диверсифікація як процес характеризується розширенням напрямів діяльності, посиленням різноманітності методів вирішення наукової чи практичної проблеми. Орієнтація на стратегію диверсифікації господарської діяльності сприяє послабленню негативного впливу кризових явищ на економіку регіону, підвищенню стійкості бізнес-середовища та конкурентоспроможності національного господарського комплексу.

На рівні підприємства диверсифікація — це розширення номенклатури продукції. Існує у фор-

мах розширення асортименту продукції та напрямів господарської діяльності. Основу для прийняття стратегічних рішень складають розроблені прогнози щодо ємності ринків, видів конкуренції, інноваційних змін тощо [15]. Саме прогнозування є умовою будь-якого диверсифікованого розвитку.

При дослідженнях сфери рекреаційно-туристичних послуг регіону доцільно проведення економічної діагностики, що відображає компонентно-функціональну та територіальну структури. Так, компонентна структура визначає склад послуг та їх об'єми, що належать до рекреаційно-туристичної діяльності. Територіальна структура дозволяє дослідити розвиток сфери відпочинку за адміністративними територіями. Дослідження територіальної структури доцільно проводити на відносних (до площі території чи кількості населення) показниках.

При визначенні компонентної структури рекреаційно-туристичних послуг орієнтиром служить затверджена Державним комітетом статистики України та Державною туристичною адміністрацією України стандартна методика. Так, «Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності» містить структуру рекреаційно-туристичного споживання [16]. Специфіка такого виду споживання суспільних благ полягає в тому, що всі категорії споживчих товарів і послуг використовуються відпочиваючими, але в різних пропорціях. У залежності від міри належності до рекреаційно-туристичного споживання виділяють дві основні групи:

— специфічні рекреаційно-туристичні товари та послуги;

— неспецифічні товари та послуги (такі, що не мають прямого відношення до рекреаційно-туристичної діяльності).

Товари та послуги, що відносяться до першої групи, мають такий прояв: їх пропозиція значно скоротиться за умови відсутності відпочиваючих; вони складають значну частину у структурі рекреаційно-туристичного споживання; за відсутності на ринку пропозицій має місце суттєвий вплив на кількість відпочиваючих.

Характер рекреаційно-туристичних товарів та послуг визначається такими компонентами:

- послуги розміщення;
- громадське харчування та продаж напоїв;
- послуги пасажирського транспорту;
- послуги турагентів, туроператорів, рекреаційно-туристичних гидів;
- послуги у сфері культури;
- інші рекреаційно-туристичні послуги.

Після визначення територіальної структури існує потреба у з'ясуванні кореляційної залежності між об'ємом наданих в районах області рекреаційно-туристичних послуг та кількістю приїжджих відпочиваючих. Вважається, що рівень забезпеченості території рекреаційно-туристичними послугами є регулюючим фактором для збільшення потоків зовнішніх відпочиваючих.

Зміна рівня забезпеченості території сферою послуг можлива шляхом активізації розвитку малого і середнього підприємництва.

Висновки. Концепцію диверсифікації можливо використати для формування регіональної стратегії розвитку рекреаційно-туристичної діяльності. При цьому диверсифікований розвиток означає процес визначення системи цілей для реалізації певної мети діяльності органів регіональної влади.

Література

1. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні основи / М. Д. Корінько. — К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. — 328 с.
2. Аронов А. М. Стратегический анализ диверсифицированных предприятий / А. М. Аронов. — СПб. : Изд-во СПб ГУЭФ, 2001. — 27 с.
3. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті модифікації суспільства / Б. М. Данилишин. — К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. — 328 с.
4. Економічна енциклопедія : у трьох томах / [Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — К. : Видавничий центр «Академія». — Т. 1. — 2000. — 864 с.
5. Косовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Косовська, О. О. Юркевич, Й. С. Завадський. — К. : Кондор, 2007. — 358 с.
6. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні основи / М. Д. Корінько. — К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. — 328 с.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Котляренко В. О. Зовнішні чинники внутрішньорегіональної диверсифікації харчової промисловості регіону / В. О. Котляренко // Міжнародна економіка : зб. наук. праць. інституту світової економіки і міжнародних економічних відносин НАН України. Вип. 34 ; відп. ред. В. Новицький. — К. : ІСЕМЕ, 2002. — С. 246–257.
11. Попова С. М. Диверсифікація діяльності промислових підприємств як елемент антикризового управління / С. М. Попова // Економіка розвитку. — Харків, 2002. — № 4 (24). — С. 30–32.
12. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті модифікації суспільства / Б. М. Данилишин. — К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. — 328 с.
13. Там само.
14. Там само.
15. Аронов А. М. Стратегический анализ диверсифицированных предприятий / А. М. Аронов. — СПб. : Изд-во СПб ГУЭФ, 2001. — 27 с.
16. Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності : Наказ Державної туристичної адміністрації України та Державного комітету статистики України від 12.11.2003 р. № 142/394 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_&t/pg_gfgcxj/index.htm.